

Коломієць Н. В.,

асистент кафедри китайської, корейської та японської
філології Інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

СПЕЦИФІКА ВЕРБАЛЬНОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ
КОНЦЕПТУ 意 «ДУМКА» В КИТАЙСЬКІЙ МОВІ

Анотація. Статтю присвячено аналізу системи вербальної репрезентації концепту 意 «думка» у китайській мові як одного з ключових концептів ментальної сфери, здійснено реконструкцію змісту та структури вищезазначеного концепту, а також способів його вербалізації. На основі низки метафоричних образів, що експлікують концепт 意 «думка», виникає узагальнений етнічно значимий образ думки, парадоксальний з позицій поверхово-поняттєвих структур мови, оскільки він позначений для китайської культури когнітивною ознакою соматичної локалізації в серці, душі, внутрішніх органах і в мозку.

Ключові слова: концепт, вербальна репрезентація, «думка», мовна картина світу, концептосфера ментальності, китайська мова.

Постановка проблеми. Одним з основних завдань сучасного мовознавства, що лежить у площині когнітивної парадигми, є вивчення змістовного плану мови з метою відтворення картини світу її носія, моделювання того образу навколишньої дійсності, який сформувався в свідомості людини й об'єктивувався у мові. Особливе зацікавлення при цьому представляє відтворення системи знань людини про саму себе, про ті процеси, які вона сама усвідомлює в собі як «внутрішні». Ця галузь аж ніяк не може вважатися дослідженою із задовільною повнотою, а сфера ментальності – один з найцікавіших і важливих аспектів «внутрішньої людини». При осмисленні людиною концептосфери ментальності в мові закріплюються та репрезентуються як універсальні, так і унікальні когнітивні моделі, які інтерпретуються як типологічно значимі носіями певних мов. Тобто концептуалізація сфери ментальності, так само як концептуалізація будь-якого іншого аспекту картини світу, має множинний і варіативний характер.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вербалізація концепту «думка» притаманна всім мовам світу та є мовною універсалією. Так, на матеріалі європейських мов О. Н. Волобуєвою відзначено, що концепт «думати» є базовим ідентифікатором підгрупи дієслів мислення, тобто виражає семантичну ідею всієї груп [1, 36]. На загальнолінгвістичному рівні такий когнітивний класифікатор процесу обмірковування, як думка, детально проаналізований І. М. Кобозевою [2]. Зокрема, І. М. Кобозева відзначає, що концепт «думка» може характеризувати: 1) процес мислення; 2) інструмент мислення; 3) об'єкт – зміст недиференційованого ментального стану; 4) результат ментальної дії; 5) область, де розгортаються ментальні дії; 6) сукупність результатів ментальної дії, а також позначати інформацію, вкладену в повідомленні. Іноді вербаль-

на репрезентація концепту «думка» синонімічна до вербальної репрезентації концепту «ідея» (оскільки обидва імені можуть виступати і як позначення об'єкта (змісту) ментального стану, і як позначення результатів, продуктів розумової діяльності) [2, 95-104].

Мета статті. Метою статті є виявлення та, почасти, лінгвокультурна інтерпретація концептуальних ознак, суттєвих для вербальної репрезентації концепту 意 «думка» у китайській мові.

Виклад основного матеріалу дослідження. Лексичне значення номінанта концепту «думка» дозволяє розкрити природу поняттєвих ознак у структурі концепту, оскільки саме значення слова виконує «функцію загальної репрезентації концепту в системі мови через опис його характерних, суттєвих ознак, тобто певної, найбільш репрезентативної частини концепту» [3, 27]. Відповідно, конструкції, відзначені у словниках, містять такі слововживання, що закріплені узусом, тобто відображають певні знання про світ та про людину, про менталітет та духовну спадщину етносу [4]. Саме словникове тлумачення надає можливості «впритул побачити характер позначеного словом концепту, виявити когнітивну семантику лексеми» [5, 43].

Структуру концепту 意 у «думка» з базовим і актуальним у сучасній китайській мові значенням «певний процес у свідомості людини» із розширенням семантики лексеми думка значенням «продукт діяльності розуму, міркування, роздум» утворюють різні типи ознак з особливим наголосом на образні ознаки, реалізація яких у відбувається за закріпленими когнітивними моделями як системою концептуальних метафор. Зіставлення дефініцій різних словникових статей дає підстави виділити шість ознак, які складають поняттєву частину структури концепту: 1) «процес мислення»: 思维 (думка + зв'язувати) «думати, мислити, міркувати; продумувати; дума, думка; роздум; мислення», 思惟 «думати, мислити, міркувати; продумувати; дума» тощо; 2) «результат розумового процесу»: 念头 (думка + голова) «думка; ідея»; 主意 (основний + думка) «думка, ідея, план»; 心意 (серце + думка) «думки; наміри; задуми; бажання; сподівання»; 心地 «думка, задум, намір»; 心机 «сили душі; думи, думки; мотиви» тощо; 3) «галузь знань чи спосіб мислення»: 科学思想 «наукова думка»; 设计思想 «конструкторська думка» тощо; 4) «заповнення свідомості»: 沉思 / 陷入沉思 «зануритися у думки»; 隐瞒思想 «приховувати думки»; 5) «спогад»: 怀念 (зруди + думка) «линнути думками до, сумувати, згадувати», 念家 (думати + сім'я) «думати про сім'ю, сумувати за домом»; 6) «погляди»: 主意 (основний + думка) «головна думка, власна (тверда) думка, думка, ідея, план, думки правителя (государя)»; 看法 (дивитися + спосіб) «підхід, точка

зору, думка, погляд»; 想法 (думка + спосіб) ‘спосіб думок, точка зору; погляд; концепція; міркування’ тощо. Ознака ‘результат розумового процесу’ має найвищий показник частотності мовних вживань, що вказує на її актуальність у процесі функціонування та прямий зв’язок із концептом «розум». Найменшу актуалізацію в китайській мові одержує ознака ‘галузь знання’.

Належність самого концепту «думка» до абстракцій визначає специфіку його змісту – особливу значимість образної групи ознак. Усі об’єкти, через зіставлення з якими відбувається актуалізація образних ознак цього концепту, є базовими для його пізнання, для виявлення властивостей, що конституують цей малодоступний для безпосереднього сприйняття фрагмент внутрішнього світу людини. Образні ознаки в структурі досліджуваного концепту є, відповідно, 1) вітальними (心活 ‘думка оживилася; точка зору змінилася; зрозумів, дійшло’; 众念徘徊 ‘безліч думок бродить’), 2) антропоморфними (阴险的想法 ‘підступна думка’, 大胆的思想 ‘смілива / зухвала думка’), 3) зооморфними (意马 («думки як коні [скачуть]») ‘не визначитися з думкою / намірами’), 4) вегетативними (萌想 («паросток – думка») ‘зародилася думка; прийшло у голову’; 苦想 ‘гіркі роздуми’; 记忆甜美 ‘солодкі спогади’), 5) хтонічними – ознаками стихій (води – 念头在脑海中翻腾起伏 ‘думки клекотали у голові’; 寒泉之思 («думки холодного джерела») ‘думки про батьків; думи про синівську вірність’; вогню – 一闪而过的念头 ‘спалахнула та згасла думка’; повітря – 秋风过耳 («осінній вітер пронісся повз вуха») ‘не звертати жодної уваги на думки інших’; землі – 瑰意 («камінна думка») ‘великі ідеї’), 6) локальними (思前想后 («думки попереду, роздуми позаду») ‘осмислючи минуле, будувати плани на майбутнє’), 7) темпоральними (追思往事 ‘думками слідувати у минуле’; 朝思暮想 («ранкові спогади, вечірні думки») ‘пам’ятати вдень та вночі, сумувати вдень та вночі’) та предметними (微旨 та 微意 («крихітна думка») ‘витончена думка, глибокий задум’) [5].

Для китайської пересічної картини світу досить важливим є соматичний простір локалізації думки, що дозволяє визначати даний концепт, зокрема, як просторовий об’єкт у «зовнішньому» і «внутрішньому» світі людини, у зв’язку із чим виділяються такі ознаки, як ‘правий’, ‘лівий’, ‘передній’ ‘задній’: 左思右想 («справа думки, зліва роздуми») ‘прикидати розумом’; 思前想后 («думки попереду, роздуми – позаду») ‘осмислючи минуле, будувати плани на майбутнє; зважувати всі доводи «за» і «проти»’; 思前顾后 («думки попереду, оберталися назад») ‘згадувати минуле й думати про майбутнє’; 前思后想 («попереду думки, позаду – роздуми») ‘обмірковувати з усіх боків’; ‘ламати голову’; 意前笔后 («попереду думка, позаду – пензлик») ‘спочатку формується думка / ідея, лише потім малюють’. Крім того, думка сама може виступати як ‘вмістилище’: 在思想上 («на думці») та 在心里 («у серці») ‘у думках’; 计上心来 ‘прийшов на думку план’.

Місце просторового розташування думки може бути різним [6; 7]. Реальний простір передбачає розташування суб’єкта або об’єкта внутрішнього світу в межах тіла людини, усередині реальних людських органів [8]. Така метафорична модель конкретизується в комбінаціях з дієсловами й атрибутивами, що реалізують ідею проникнення у певне місце, розташування та виникнення у просторі (他

人在心不在 ‘він тут, але його думки в іншому місці’). Так, соматичний (тілесний), реальний простір, у якому локалізується думка, розчленовано на три групи.

Насамперед, думка локалізується у ‘мозку’ та ‘голові’. Варто зазначити, що у китайській мовній картині світу думка перебуває, передусім у мозку, – скажімо, відомий китайський лікар та фармаколог XVI ст. Лі Шичжень казав: 脑为元神之府 ‘мозок – це палац діяльності розуму’. Зазначені ознаки вербалізуються таким чином: 头脑里心思混乱 ‘думки плуталися в мозку’; 脑子里产生了想法 ‘у мозку зародилася думка, в голові виникла ідея’; 头脑里闪过一个念头 («саянула думка у мозку») ‘пронеслася думка у голові’; 在我的脑海里有了一个念头 («у моєму мозку є думка») ‘у моєму мозку засіла думка’. Крім того, соматичними локалізаторами думки можуть виступати ‘кістки’ (刻骨相思 ‘думки про коханих врзалися у кістки’; 入骨相思 ‘думки про кого-н. увійшли у кістки’) та ‘череву’ (肚里有数 («в животі є уявлення») ‘мати свою думку; мати чітке уявлення про що-н.’; 群意满腹 («повний живот зграєю думок») ‘бути переповненим думками’; 肚里没有货 («у череві немає речей») ‘у голові немає думок; у голові немає знань’; 肚子里有个心 ‘у череві є думки / задуми’) [9].

Думка також може «розташовуватися» у внутрішніх органах людини: 铭诸五内 («закарбувати у п’яти внутрішніх органах»), ‘закарбувати глибоко у серці’, де 五内 wūnèi ‘п’ять внутрішніх органів’ (серце, печінка, селезінка, легені, нирки) передають образне значення ‘внутрішній світ’. Але, насамперед, у китайській мовній картині світу думка вміщена у ‘серці’: 心里产生了想法 ‘у серці зародилася думка’; 我心里起了个念头 ‘у мене виникла думка у серці’; 深藏在心底的想法 ‘думка, схована глибоко на дні серця’. За уявленнями стародавніх китайців серце – це орган, де генеруються та зберігаються думки: 心主神明 ‘серце контролює розумову та емоційну діяльність’ [5]. Саме тому китайці думають серцем (心里想 ‘подумав у серці’) та оцінюють інтелектуальний розвиток (心很灵 («серце розумне») [у нього] живий розум’). Але разом із тим 心 серце у китайській мовній свідомості позначає не тільки ‘внутрішній орган людського тіла’, але й розглядається як ‘внутрішній світ’, ‘душа’ та ‘розум’. У китайській мовній картині світу серце є місцем, де перетинаються кілька світів людини: фізичний – «серце, як внутрішній орган людини», емоційний – «серце як почуття, бажання», ментальний – «серце як розум, думка» та духовний «серце як душа, дух» (人心 ‘серце людини, душа людини, розум / думка людини, настрої / бажання людей’) [9].

Тож, по-третє, думка локалізується у «внутрішньому світі» людини: у ‘душі’, ‘розумі’ або ‘свідомості’: (心里产生了想法 ‘у душі зародилася думка’; 深藏在心底的想法 ‘думка, прихована глибоко на дні душі’; 心中有数 («у розумі / душі є уявлення») ‘мати загальні думку; мати загальне уявлення про що-н.’; 印象在意识中产生了新的想法 ‘враження викликали / породили у свідомості нові думки’).

До особливої групи відноситься простір слова як місце локалізації думки. Потрапляючи в простір слова, думка набуває його функції: думку можна сказати, висловити, почути: 说出自己的看法 ‘сказати власну думку’, 表示意见 ‘висловити думку’; 听取意见 ‘прислухатися до думки’ тощо.

Серед ознак концепту «думка» актуальною є ознака 'рух', пов'язана з просторовими ознаками концепту. 'Рух' думки презентовано кількома актуалізаціями з уточненням способу руху: 众念徘徊 'безліч думок бродить'; 心思混乱 'думки плуталися'; 乱了主意 'думки переплуталися'; 头脑里闪过一个念头 («блиснула думка у мозку») 'пронеслася думка'; 计上心来 'прийшов на думку план'; 这个念头把脑子里的其它一切都排挤开了 'ця думка витіснила в мозку все інше'; 思想萦绕在心头 («думки обмотували серце») 'думки крутяться у душі / серці; думка переслідує'; 心里起了个念头 («у серці піднялася думка») 'з'явилася думка в голові'.

Висновки і перспективи подальших пошуків. Вербальна репрезентація концепту «думка» складається з низки значень, серед яких 'процес мислення', 'результат розумового процесу', 'галузь знань чи спосіб мислення', 'заповнювати свідомість', 'спогад', 'погляди', з подальшим виокремленням більш конкретних поняттєвих ознак.

На основі низки метафоричних образів думки – певного «предмета в голові та серці людини», самостійної «істоти», «візуально сприйманого об'єкта», «інструмента мислення» – виникає узагальнений етнічно значимий образ думки, парадоксальний з погляду поверхнево-поняттєвих структур мови. Одні ознаки й метафорично представлені характеристики думки доповнюються іншими характеристиками, досить далекими від перших. Проте усі вони відтворюють цілісний ментальний комплекс, із яким пов'язуються уявлення про думку в носіїв китайської мови і який потребує свого подальшого аналізу.

Література:

1. Самосенкова Т. В. Глаголы речемыслительной деятельности: лингвометодический аспект : монография / Т. В. Самосенкова, О. В. Лютова. – Белгород : Изд-во БелГУ, 2007. – 180 с. – С. 34-35.
2. Кобозева И. М. Мысль и Идея на фоне категоризации ментальных имен / И. М. Кобозева // Логический анализ языка: Ментальные действия / Отв. ред. Н. Д. Арутюнова, Н. К. Рябцева. – М. : Наука, 1993. – С. 95-104.
3. Иомдин Б. Л. Семантика глаголов иррационального понимания / Б. Л. Иомдин // Вопросы языкознания. – 1999. – № 4. – С. 71-91.
4. Болдырев Н. Н. Концепт и значение слова / Н. Н. Болдырев // Методологические проблемы когнитивной лингвистики / Под ред. И. А. Стернина. – Научн. изд. – Воронеж : ВГУ, 2001. – С. 25-36.
5. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической-семантике языка / А. П. Бабушкин. – Воронеж : ВГУ, 1996. – 104 с.
6. Пименова М. В. Ментальность: лингвистический аспект : учеб. пособ. / М. В. Пименова. – Кемерово, 1996. – 82 с.;

7. Пименова М. В. Концепт СЕРДЦЕ // Образ. Понятие. Символ. – Вып. 9 / М. В. Пименова. – Кемерово : КемГУ, 2007. – 500 с.
8. Плунгян В. А. К описанию африканской наивной картины мира (локализация ощущений и понимание в языке догон) /
9. В. А. Плунгян // Логический анализ языка. Культурные концепты. – М. : Наука, 1991. – С. 155-160.
10. 汉语大词典 [电子资源] (Великий словник китайської мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dacidian.net>)

Коломиец Н. В. Специфика вербальной репрезентации концепта 意 «мысль» в китайском языке

Аннотация. Статья посвящена анализу системы вербальной репрезентации концепта 意 «мысль» как ключевого концепта ментальной сферы в китайском языке. В исследовании осуществлена реконструкция смысла и структуры указанного концепта, а также способов его вербализации. На основе ряда метафорических образов, которые эксплицируют концепт 意 «мысль», возникает обобщенный этнически значимый образ мысли, парадоксальный с позиций поверхностно-понятийных структур языка, обозначенный для китайской культуры когнитивным признаком соматической локализации в сердце, души, внутренних органах и в мозгу.

Ключевые слова: концепт, вербальная репрезентация, «мысль», языковая картина мира, концептосфера ментальности, китайский язык.

Kolomiets N. Specifics of the verbal representation of the concept 意 «thought» of human mental sphere in Chinese

Summary. The article is devoted to the analysis of verbal representation of the 意 «thought» as a concept of the mental plane in Chinese. In the study, a reconstruction of meaning and structure of this concept, as well as methods of their verbalization carried out. Through a series of metaphors that explicates the concept 意 «thought», there is a generalized ethnically meaningful way of thinking, with the paradoxical position of surface-conceptual structures of language designated for the Chinese culture cognitive somatic symptom localization in the heart, the soul, the internal organs and the brain.

Key words: concept, verbal representation, «thought», language world, mental sphere, concept of mentality, Chinese language.